

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET TÖRT. SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként.

Április 1.

Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: Adalék Gaius institutioi IV. könyve 13. §-ához. Jámbor Gyulától. (Vége. — Szerk. utószó.) — Az erdélyi Muzeum-egylet közgyűlése 1878. márczius 6-kán. A) Elnöki megnyitó. B) Titkári jelentés. C) Könyvtárnoki jelentés. D) Régiség- és éremtárnoki jelentés. — Könyvismertetések. — Adományjegyzék.

Adalék Gaius institutioi IV. könyve 13. §-ához.

Irta: Jámbor Gyula IV. é. joghallgató.

(Vége.)

De még ez sem elég. Ne kerülje el figyelmünket, hogy ha e t-t belé is tudnók erőszakolni a falsi utáni helyre, még mindig hiányzik egy „s,” mert nem „acramti“ hanem „sacramti“ a sacramenti rövidítése. De ezen s-nek tulajdonképen nincsen helye, mert mint tudjuk Bluhme schedája így néz ki: **Falsia..ml.** És első tekintetre a Danz-féle conjectura valóban ügyes momentumának látszik, hogy ily kétségbeeső helyzetben s-et tudott találni, mert Danz is érezte, hogy az s szükséges. Közlebről vizsgálva azonban ez a része a Danz-conjecturának is tarthatatlan. Danz ugyanis azt mondja, hogy a leíró valószínűleg elhibázta az írást, kihagyta az s-et és miután a sorba nem volt hova pótolja, szorultságában a sor fölé helyezte, mint ez Bluhme két utóbbi olvasásában látszik. Hogy ezen vonást csak is Bluhme látta s ő is csak két olvasásában, míg egyben ő maga sem, de Goeschen és Studemund épen nem, már ez a körülmény elég arra nézve, hogy e jegy mivolta és értéke iránt tisztában legyünk. Azonban Danznak itt véghez vitt kísérlete annyira gyenge, hogy erre nézve még csak nem is kívánok súlyt fektetni. Az az s, melyet Danz a librarius tévedése folytán a sor fölé helyezettnek állít, csodálatosképen így néz ki N. Tehát akár jobbról balra, akár balról jobbra forgatva állítsuk ezen s-et a sorba talpra, mindenkép így fog kinézni: **Z.** De már az csakugyan különös volna, hogy ez a „z“ „s“ legyen;

mert az „s“ mindenütt s. És ha el is akarnánk tekinteni az s kerek idomaitól, akkor is követelhetnők, hogy ha s-et akar e jegy jelenteni, azt Bluhme megfordítva látta volna ilyennek \int a mely talpra állítva legalább így nézne ki \sum

S valjon e jegy s-nek volna vehető, itt ezen a kényes helyen? Nem hiszem, hogy annak volna vehető, mert nehéz volna kibékülni azzal, hogy miért nem írta a másoló ezen s-et így^s a sor fölé, holott ugyancsak a IV. könyv másolója több más helyen hagyott így ki betűket péld a 194 és 196. lapokon a és m-et, de azért egyszer sem pótolta azokat sem így^s sem így^c hanem így^m.

Anynyi bizonyos, hogy Danz nem kapta meg a keresett s-et; pedig az nem kevésbé bizonyos, hogy a sacramentit ezen s nélkül rövidíteni nem lehet.

Még egy betűje van Danznak, melyre nem reflektáltunk, és ez a c=causa. Danz ezen betűjét a Bluhme-féle olvasásu „falsia..mi.“ utáni helyre alkalmazni mindenképen lehetetlen. Mert, vagy ott hagyjuk a ml-t, a hol Bluhme látta, s akkor a c-nek igen nagy a ml utáni hely s üres hely marad, vagy kitoljuk a cRa által a ml-t, s akkor a c nagyon meszszire bele megy a következő atque szóba. Pedig a causa, ha rövidítve van csak c által jelöltetik, másként a causát rövidíteni nem szabad.¹⁵⁾ Az egyedül helyes alak falsi sacramenti causával egészítve ez volna: falsi sacramti c. Ámde ez a codexben így venné ki magát: (Lásd a VIII-ik ábrát.)

¹⁵⁾ Rentmeister pozsonyi jogakadémiai tanár „Gaius“ czimű, a m. tud. akadémia által kiadott értekezése 80 s. k. lapjain teljesen elfogadja Danz most ismertetett conjecturáját, csak hogy azon azt a módosítást teszi, hogy a causat Danz c-je helyett ca-val adja. Ezt tenni nem szabad azon egyszerű okból, mert a causa rövidítése mindenütt c és schol sem ca, a mi legfönnebb circát tehetne, de ezt sem a Gaius-codexben. Rentmeister továbbá azt mondja u. e helyen Danznak a Zeitschr. f. Rgesch. VI. kötetében megjelent értekezésére, hogy az értekező „oly kevés felszereléssel halad.. czélja felé“ hogy „két három forrás helyet alig taglalnak, bonczolnak, párologtatnak abban.“ Azt lehetne hinni ily megjegyzésekre, hogy Danz ki tudja mily könnyű szerezni bizonyítható be az eskü helyességét s dönthette le az ellenkező nézeteket, mindezt kevés felszereléssel alig két három forráshely felhasználásával, a nélkül tehát, hogy magát megérőltetnie vagy több forrás-hely után látnia szükségesnek tartotta volna. Pedig Danz egyetlen egy forrás helylyel sem használhatott volna többet fel a felhasználtakon kívül, minthogy a sacramentum mivoltára eddigelé több forrás nem létezik mint a menyinyit Danz amaz értekezésében felhasználta, sőt megjegyzendő, hogy egygyel többet is használt fel (Festus v. sacramento), a mely egyáltalában nem tartozik ide. Igénytelen nézetem azok véleményéhez sorakozik, a kik arról vannak meggyőződve, hogy Danz Festus és Varro azon szerencsétlen két helyén oly erőszakot tett, a minőknek ritka az irodalomban párja; s nevezetes, hogy ezek közt van még Huschke is. (Multa u. Sacr. 361 l. 28 j.)

Elég ez egészítést egyszerűen megtekinteni, hogy meggyőződjhessünk róla, miszerint az *technica* szempontjából lehetetlen. Mert először is a Bluhme által látott „mi“ közé egy *t* betűt tettünk, aminek nem lett volna szabad megtörténni: másodsor kitoltuk ezen „mi“ betűket azon helyükről, a hol őket Bluhme látta, s oda helyeztük a hol nem „mi“-t, hanem mást látott, a minnek ismét nem lett volna szabad megtörténni; harmadsor belé mentünk a következő *atque hoc* szókba egészen a *h* betűig, a minnek ismét semmi áron sem szabad megtörténni.

Technica szempontjából tehát lehetetlen Danz *conjecturája*; térjünk át már most e *conjecturának* a második szempontból való megvizsgálására, hogy, eltekintve a technikai lehetetlenségtől, miként veszi ki magát Danz *falsi sacramenti causa*-ja különben Gaius e helyén?

Idézzük erre nézve mindenek előtt Huschke szavait: „Danz sucht die Lesart zu rechtfertigen: *falsi sacramenti causa*. Diese ist.. (schon an sich nicht wahrscheinlich, da das eigentliche sacramentum doch nicht falsum sondern injustum für eine falsche Behauptung war.“¹⁶⁾

Huschke e találó s megcáfolhatatlan megjegyzése Danz *conjecturájára* nézve teljesen elég ebből a szempontból is, s csak kevés megjegyzésünk van még e részben.

Az, a mi a kettős indokolás tarthatatlanságára nézve e helyen Huschkeval szemben megjegyeztetett, szószerint áll Danz *conjecturájára* nézve is. Az az indokolása a *sacram. actio* veszélyességének, melyet Gaius ad: „nam qui uictus erat, summam sacramenti praestabat poenae nomine“ kizárja Danz megelőző indokolását.

Azonban Danz nem osztja azt a nézetet, hogy Gaius a *periculositást* ezzel indokolná; ő e helyet egészen másként fogja fel s másként magyarázza. Azt mondja: a mi a két *actionál* (*sacramento* és *certae cr. pec.*) közös, az a veszélyesség: ami nem közös, az az összeg hova fordításán kívül az ok, melyből fizettetik. Az *actio certae cr. pecuniaenél* *sponsio* s illetőleg *restipulatio* az ok, a *sacram. actionál* pedig egy *falsum*, bár mi lett legyen is ez, melyet aztán ő mint láttuk *sacramenti causával* egészít ki.

E helyet azonban, hogy a helyes úton maradhassunk, másként kell magyaráznunk. A mi a két *actionál* közös, az a veszélyesség, mely abban áll, mint már többször említve volt, hogy a *perveztes poenae nomine* egy bizonyos pénzösszeget fizet. Ámde nemesak e veszélyesség közös a két *actionál*, közös

¹⁶⁾ Multa u. S. 378. l. 78 j.

egy részben a veszélyességnek oka is, melyet Danz a kettőnél egészen különbözőnek állít. Ha ugyanis szemügyre vesszük azt az okot, a mely e két actio közös sajátosságát, a periculositást szülte, önként szemünkbe fog ötleni, hogy ennek az oknak két alkotó része van: az egyik a két actionál különböző, a másik közös. A különböző alkatrész — nevezhetnők ezt alakinak — egy megelőző jogügylet. Neve a sacramenti actionál sacramentum; a certae creditae pecuniae actionál: sponsio és restipulatio. A közös alkat rész — nevezhetnők ezt anyaginak — a pervesztés maga. E közös alkatrésznek annyival is inkább meg kell a periculositás okában lennie, mert lehetetlen volna két olyan dolgot egy közös sajátosság miatt összehasonlítani, a melynél e közös sajátóságot egészen más-más okok szülik. Gaius semmi esetre sem hasonlíthatta volna össze ily esetben e két actiot. Csak e két alkotó rész szülheti együtt amaz okot, a mely miatt e két actio periculosa volt, külön-külön egyik sem. Mert az kétségbe nem vonható, hogy sem a sacramenti actionál a sacramentum, sem az actio certae cr. pecuniaenél a sponsio és restipulatio önmagukban véve a veszélyt nem születték, hanem szülte a veszélyt a sacramenti actionál a sacramentum, ha az egyik fél uictus erat, az actio certae cr. pecuniaenél pedig a sponsio illetve restipulatio, mint Gaius szabatosan mondja: „si (reus) temere neget (vel) si (actor) non debitam petat“ s ennek folytán egyikük pervesztes lett, tehát uictus erat, a mely mint látjuk a közös alkatelem. Nem szükséges tehát oda jutni, a hova jutott Danz, egy oly értelemben vett „falsum“-hoz t. i. a melynek szükségkép egy okadó szóval kellene kiegészítetteti.

Danz egészítése tehát ebből a szempontból sem fogadható el.

Végre harmadik képviselője e nézet-csoportnak Böcking Ede. Ő e helyet Gaius institutioinak első négy kiadásában nem egészítette ki és az ötödikben sem egészíti ki tulajdonképen a szövegben, de jegyzetben azt mondja: „Nunc non displicet, quod Huschke Jurisprud. Antejust. dedit: „iurisiurandi nomine“ (ii=iurisiurandi).“

Ez Böckingnek egyuttal indoka is. Ez egészítésnek tulajdonképen semmi jelentősége nincsen ma már, mert maga Huschke kinek egészítését Böcking itt elfogadta volt, mutatta ki annak tarthatatlan voltát.

Ezek azon kiegészítések, a melyek a falsi utáni helyre esküt pótolva, az egész sacramenti actiot ebből a szempontból tárgyalják.

A másik nézet-csoportba tartozó írók, mint említettük volt, más értelmű különböző szokat pótolnak.

Ide tartoznak:

Rudorff Frigyes Adolf, ki „Über die lexicalen Excerpte aus den Institutionen des Gaius Berl. 1866.“ czimű művében e helyet így ajánlja pótolni:

„falsidicis“.

Indokai Rudorffnak arra vannak alapítva, hogy több helyen, mint a laoni glossa gyűjteményben, valamint a strassburgi onomasticonban Gaiusnak tulajdonított és institutioiból vett szavak és citatumok találhatók, melyek között (Pseudo-Philoxenus) található: „falsidicus *Ψευδολόγος*“ is. Ennek következtében vél ő „falsidicis“-re egészíthetni.

Danz¹⁷⁾ e pótlás tarthatatlanságát azzal igyekszik kimutatni, hogy felhozza, miszerint a glossákban a szavak casus, tempus, modus szerint ép úgy vétettek át, mint a szövegben magában állottak, pl. *condicō συντάσσεται*, és *reā condicō συντάσσομαι μετὰ παραγγελίας*, ha tehát a szövegben falsidicis állott volna, elvárható lett volna, hogy falsidicis, és nem falsidicus magyaráztatott legyen, tehát nem *ψευδολόγος*, hanem *ψευδολόγοις*. Azt kell tehát feltenni, hogy a nominativus „falsidicus“ fordult elé valamely előttünk most olvashatatlan helyén a szövegnek. S végül ráolvassa Danz Rudorffra saját szavait, miket ez Savigny „falsiloquis“ egészítésére nézve nyilvánított, hogy t. i. a jogállitmányra határozatlan.

Át lehet-e Rudorff ajánlatán ily könnyűszerű alappal futni? Aligha. Mert ha igaz is, hogy a falsi némileg határozottabb értelmű szót kíván — noha ezt sem állíthatjuk biztosan, és feltéve, hogy éppen ez volna e helyen olvasható, határozott vonatkozást is tudnánk neki tulajdonítani — a loqui-nál ez még is határozottabb fogalmu szó. Rudorffot tehát e részben saját fegyverével nem lehet megtámadni. Danz másik kifogására maga Rudorff jegyzi meg Danz czikke végén, hogy „Das Gesetz der Lexica, die Gaiuswörter in gleichem Genus, Numerus und Casus aufzunehmen, ist keineswegs ausschliesslich befolgt, ich habe es nur deshalb besonders betont, weil sich an ihm der Ursprung am sichersten erkennen liess.“ És példát hoz fel Gaius III. 146 helyéről, honnan az *integri* és *dubitati* változatlanul vétetett át, ellenben a *gladiator* és *sudor* szók a singularis nominativusába változtattak át.

Rudorff egészítésének természete olyan, hogy Danznak ezen, mint láttuk megdönthető okai helyett itt inkább támadhat két kérdés a gondolkozó előtt.

Az egyik az, hogy vehető-e észre ezen Gaius szavakat tartalmazó helyeken s különösen a falsidicus körül bármi kis

¹⁷⁾ Zeitschr. f. Rgesch. VI. 389. l.

nyom arra nézve, hogy mely helyről, legalább mely könyvből véve magyaráztatik ezen falsidicus?

A második az, hogy átvizsgálva figyelmesen Gaius könyvét s a hézagos helyekre különös gondot fordítva, feltehető lehetne e, hogy Gaius épen falsidicus-ról, ebben az összszótételben, beszélhetett volna valahol a IV. 13. §-on kívül?

Ha e két kérdésre lehetséges volna kedvező feleletet adni, akkor a falsidicus nem volna többé conjectura, hanem positiv igazság.

Azonban e kedvező feleletet megadni, fájdalom, eddigelé nem lehet s aligha lesz valaha megadható.

A falsidicus eredeti helyének feltalálása, ugyanis, csaknem lehetetlen; azt kimutatni pedig, hogy a IV. 13. §-on kívül használtatott-e falsidicus vagy — dicis addig, a míg Gaius könyvének minden hézaga pótolva nem lesz, tán egykoron egy másik példány feltalálása által, szintén lehetetlen. Mert igaz, hogy a meglevő ép szövegben a szó elé nem jön, de tagadhatatlan, hogy a hiányzó s olvashatatlan helyeken többször is előfordulhatott.

A felvetett két kérdésre tehát nem lehetséges kedvező feleletet adni. Már pedig Rudorff ajánlata olyan természetű, hogy csak is mint positiv igazságot fogadhatnók el; mint conjectura teljességgel meg nem állhat, mert e szó után 4-5 mm-ternyi tér marad üresen, mire nézve, ha a dicis igaz volna mégis kiderülne, azt kellene hinnünk, hogy a másoló ügyetlensége folytán maradt üres hely, a mit azonban ma hinnünk nem szabad.

Savigny Frigyes Károly e helyet így pótolja:
„falsiloquis.“

E kiegészítés technica szempontjából, mint arról kísérletek által meggyőződtem, de már Rudorff is megjegyezte, kifogás alá nem eshetik. Kifogás alá eshetik azonban, mint Rudorff mondja, először nyelvtörténelmi, másodsor jogi szempontból. Nyelvtörténelmiből, mert a falsiloquis későbbi eredetű latin szó, jogiból, mert nincs elég határozott vonatkozással a jogállítmányra. Az első ellenvetéshez nem érezzük hivatottnak magunkat hozzászólni, a másodikhoz mi is csatlakozunk; mert általánosságban csakugyan igen laza e szó e helyre.

Bethmann-Hollweg Mórítz Ágost e helyet így egészítette volt ki:

„falsi cal. nosis (=calumniosis)“

Ezen egészítés szintén jelentőségét veszítette már, maga Bethmann-Hollweg vonván azt vissza hallgatagon, miután epochalis perjogi munkájában még a falsi-t sem adja. Tarthatat-

lan volt technica szempontjából, 4 mmterrel menvén túl a helyen, de értelemre nézve sem volt eléggé szabatos e helyen.

Lachmann Károly a falsi-t substantivumnak akarja venni s így egészít:

„falsi nomine.“

Hogy ez nyelvészetiileg lehetséges, azon már azért sem kétkedhetünk, mert Lachmann supplealta. De a nyelvészeti szempont itt nem elég; megelőzi ezt a technikai lehetőség, és a jogi helyes értelem. Már pedig technicailag Lachmann egészítése nem lehetséges; mert a *n o m i n e* vagy rövidítve fordul elé s ekkor így néz ki *noo*, vagy kiírva. Első esetben 3·5 mmter hely marad üresen, második esetben 2·5 mmterrel túlmegy a hely nagyságán.

Végre Mommsen Tivadar kitűnő régiségbúvár Studemund legujabb, iskolai czélokra szánt Gaius-kiadása alkalmával kritikai levelet irt Studemundhoz, a melyben Gaius egyes helyeire kiegészítéseket hoz javaslatba. Ezen helyre nézve Studem. említett kiadása XXII. lapján a következő kiegészítést teszi:

„falsi damnatis“ vagy „falsi conuictis“

Indokokat Mommsen ezen egészítésre nézve nem hoz fel: mindazonáltal, a „falsi conuictis“ azon egészítés, a mely az összes egészítések közt a leghelyesebb, és az egyedül elfogadható.

Kivehettük már az eddigiekből, hogy e kérdésnél a fődolog a technica, s mindjárt e mellett a szó fogalmi értelme.

Lássuk e kiegészítést az első szempontból. Itt mindenek előtt ne feledkezzünk meg ama körülményről, hogy Mommsen maga is Studemund mellett volt a veronai könyvtárban egy ideig, ő maga is vizsgálta az eredeti codex vonásait, és miután igen jól ismerte ezen hely nagy jelentőségét, bizonyára kettőzött figyelemmel ezen helyet. Már ez magában nem kis bizalmat önt az emberbe ajánlata iránt. És valóban nem nehéz bebizonyítani, hogy technicailag csak is a *falsiconuictis* a helyes pótlás. E bizonyítás természetesen csak úgy történhetik meg, ha először a palimpsestus e helyének homályos vonásai e szó betűit megengedik és 2-szor, ha e szó úgy fér el a falsi utáni üres helyen a szokott betűveléssel írva, hogy e helyet hajszálnyi pontossággal betölti, tehát a legkisebb minus vagy plus sem marad.

Az első nehézséget nem okozhat. Tudjuk a fennebbiekből, hogy a falsi után egyetlen betű sem olvasható tisztán és biztosan, itt oly határozatlan, homályos vonás-formák lehetnek, a melyeknek alapján három vizsgáló hatféleképen olvashatott. E tekintetben tehát szabadon dolgozhatunk, s a *conuictis* betűit tartozkodás nélkül behelyezhetjük.

Fennmarad tehát még a második feltétel: hogy hajszálnyira talál-e ez egészítés az üres helyre? Hajszálnyira talál. Ime a pontos utánczat: (*Lásd LX-ik ábrát.*)

Technicai szempontból tehát kifogás ez egészítés ellen nem tehető, s ezért e részben minden további indokolás felesleges.

Áttérhetünk tehát a dolog másik oldalára, a szó fogalmi, s különösen e helyre illő megfelelő értelmére.

E tekintetben ismét ez a szó az, a mely a legtalálhatóbb e helyre, anynyira, hogy erre nézve is minden indokolás felesleges és teljesen elégtelen lesz a szöveget e szóval pótolva elolvasni: „*eaque actio perinde periculosa erat falsi conuictis, atque hoc tempore periculosa est actio certae creditae pecuniae propter sponsionem, qua periclitaretur reus si temere neget, (et) restipulationem, qua periclitatur actor, si non debitum petat (s most az indokolás) nam qui uictus erat, summam sacramenti praestabat poenae nomine.*“

Kifogás alá tehát ebből a szempontból sem eshetik a „conuictis.“

Igyekeztem a fennebbieken egészen tárgyilagosan ismertetni mindazon egészítéseket, a melyek Gaiusnak ezen, mondhatni, legfontosabb helyére nézve eddigelé az irodalomban tértettek. Láttuk, hogy ez utolsón kívül kisebb-nagyobb mértékben alkalmazott erőszak árán tarthatók csak fenn. Hogy ily erőszak, még a legkisebb-mértékben is, éppen kiegészítések körül engedhető meg legkevésbé, azt mondanom sem kell, az a dolog természetében fekszik. Hogy pedig milyen veszélyes következményei lehetnek egy erőszakolt kiegészítésnek egy ilyen felette kényes természetű helyen, a minő ez, azt ismét könnyen át fogjuk láthatni, ha meggondoljuk, hogy egész önálló elméletek keletkeztek a sacramenti actioról e helynek ily erőszakolt egészítése folytán, s viszont egész elméleteknek igyekeztek ily erőszakolt egészítéssel alapot teremteni.

Mommsen „falsiconuictis“-e mind technicai, mint értelmi szempontból nem csak legkevésbé erőszakolt, hanem egyáltalában távol áll a legesekélyebb erőszakolástól is. Azt hiszem tehát, hogy leghelyesebbnek látszik, ha addig is, a míg valamely szerencsés véletlen folytán pozitív eredményhez e részben nem jutunk, előnyt adunk azon egészítésnek, a mely ment minden erőszakolástól, azok fölött, a melyek kisebb nagyobb mértékben erőszakoltak.

Gaius IV. 13. §-ában ezek folytán a „falsi“-t a Mommsen által ajánlott „conuictis“-szel találom leghelyesebbnek kiegészíteni*).

*) Ez értekezés kivonat szerzőnek a kolozsvári m. kir. tud. egyetem által kettős díjjal jutalmazott pályamunkájából.

A fennebbi értekezés szerzője felolvasás előtt közölvén velem dolgozatát, gondolkozóba ejtett. A mikor most két évvel éppen Gaius IV könyvének értelmezését hirdetem mint „publicum“-ot, az itt tárgyalt helyet, mint gyógyíthatatlant mutattam bé hallgatóimnak, és megmondván azokat az indokokat, a melyekért az eddig megkísértett kiegészítéseket és igazításokat elfogadhatatlanoknak tartom, csak hozzávetőleg fejtettem ki, mit mondhatott körülbelől az eredeti Gajus e helyen a „legis actio per sacramentum“-ról. Most látván azt a fáradságot, a melyet egy előre törekvő ifju szentelt e helynek, nézetem szerint nem kielégítő sikerrel, új tanulmány tárgyává tettem, és oly eredményre jutottam, a melynek közlését tán jó neven fogják venni az érdeklődők.

Legelső a mit constatálni kívánok az, hogy itt nem állunk egyszerű dittographia előtt.

A szöveg, a hogy azok a tudósok látták, a kik magok irták le az eredeti kéziratból, sorról sorra lemásolva így áll:

„Sacramenti ao generalis erat a d quibus n rebus
ut alit ageretur lege cautum n erat de his sacra
mento agebatur ea q ao pinde periculosa erat

h' tempore periculosa e ao cer
tae creditae pecuniae pp. sponsionem qua peri
clitatur actor si n debitum petat n qui victus er t
falsi

h tempore periculosa e ao cer
tae creditae pec. ac pp. sponsionem qua periclita
ret' reus si temere neget restipulationem qua pe
riclitat' actor si n debitum petat n q uictus erat
summam sacramti pstabat poenae nom“ stb.

tegyük még hozzá, hogy a hézagok után következő h előtt mind a két helyen nagyon valószínűen atq. áll. Ha itt egyszerű dittographia volna, bajos volna megmagyarázni, miért különbözik az állítólag ismételt szöveg oly nagyon, de még azt is bajos volna megmondani hogy hol van az a hely, a mely tévedésbe ejtette a másolót, és azt okozta, hogy újból kezdje irni azt, a mit már egyszer lemásolt; a „victus erat“-ról csak nem ugrott vissza a „periculosa erat“-ra, vagy ha csupán az „erat“ szó ejtette hibába, mivel éppen a sor végén van, a két „erat“ környezete, értjük főleg a felette álló sor végszavát, a mely egyik helyen „sacra“, a második helyt „peri“, nagyon ellene mond e feltevésnek, anynyival is inkább, mert azt teszi fel, hogy a másoló sorról sorra másolt, tehát az előtte fekvő eredetiben éppen úgy végződtek a sorok, mint a hogy a másolatban végződni látjuk, a mit megezáfol az a körülmény, hogy a hézagos sorok után következő sorok végszavai nem találunk, pedig találniuk kelle-

ne, ha ugyanazon egy eredeti sorról volnának lemásolva. Három sor végén szakad meg a „periclita“ szó, az elsőben „peri“, a másodikban „periclita“, a harmadikban „pe“ alakban. Ez nem okozhatott tévedést.

Nem kevésbé feltűnő az, hogy az eredeti kézirat egy oly lapján, a mely az aránylag legjobban olvashatók közé tartozik, két hézag van, a mely szembetűnőleg ugyanazon betűcsoport olvashatatlansága vagy kivehetetlensége következtében támad. Esetleg-e ez? alig.

Keám nézve az elősorolt körülmények közt e tünetmennyekből az a meggyőződés következik, hogy az az eredeti, a melynek másolatával van bajunk, már maga is hibás, sőt tán hézagos is volt. Tudós és szakértő másoló ily zavaros szöveget nem ír vala le, hanem kísérletet tesz vala kiigazítására. Tudatlan és gépies másoló ép szöveget egyszeri másolásra nem tud annyira tönkre tenni. A két hézag közé eső mintegy három sornyi szöveg csonkasága még egy bizonyossággal több, hogy nem első kézből való romlás ékteleníti itt a szöveget. Ki tudja hányadik másolat a számunkra fenmaradt példány, és mily távol állott már közvetlen eredetije is az igazi helyes szövegtől?

Én abból, hogy a szövegben látható két hézag éppen pontosan ugyanazt a mondatot előzi meg, kénytelen vagyok azt következtetni, hogy azon a helyen, a melyen most hézag van, a mi példányunk másolója a maga eredetijében valami olyast látott, a mit vagy nem értett, vagy nem tudott elolvasni, mert hogy a másodsor használt hártján volt első írás kivakarásakor esetlegesen éppen csak az itt hiányzó szót vagy szókat sikerült volna oly alaposan eltörölni, hogy a sok olvasható szó és sor közt, csak ennek nem maradt kivehető nyoma, előttem hihetetlen. Itt a másoló hézagot hagyott, s vagy elmulasztotta utólagosan kiegészíteni, vagy oly rossz tentával igazította ki utólagosan, a mely a kivakarásnál merőben és nyom nélkül eltűnt.

De hát mi lehetett e helyen a hibátlan összövegben?

Mielőtt erre kerestem volna a választ, elébb igyekeztem az iránt tisztába jöni, hogy mi nem lehetett ott. Természetesen én is arra az eredményre jutottam, hogy az eddig ajánlott kiegészítések közül egyik sem, még a Mommsen Tivadare sem. Sőt a mi több: egyik helyt a hézagban egy szó áll, a mely nem oda való.

Az eddigi kiadók úgy tekintették a kiigazítandó hibát, mint egyszerű dittographiát. Fogták tehát magokat és az idézet harmadik sora végén álló „periculosa erat“ szók után következő három sort egyszerűen kihagyták. Így nyerték e kapcsolatot: „aeque actio perinde periculosa erat falsi atque hoc tem-

pore periculosa est actio certae creditae pecuniae“ . . . s a mi következik, és aztán kerestek egy elfogadható kiegészítést az ily kapcsolatban merőben képtelen „falsi“ szóhoz. Nem vették számba, hogy a „falsi“ szó a szövegben nem „periculosa erat“ után következik, hanem „victus erat“ után, a hol tökélyesen a maga helyén van, és helyes értelmet ad, mert: „nam qui victus erat falsi“ helyes és nem is szokatlan szólam, hiszen az sem lehetetlen, hogy az eredeti összszövegben állott: „nam qui 9victus erat falsi“ és miután a *qui* helyébe egyszerű *q* esett mint rövidítés, a mellette álló 9 (=con) rövidítés kihullott. E szó „falsi“ tehát a hézagból kivetendő, utána megyen a megelőző három sornak, a melyekhez szorosán oda tartozik.

Ha ez elfogadható, a mint hiszem, hogy nagyon is elfogadható, a csonka szöveg így fog állani: „eaque actio perinde periculosa erat atque hoc tempore periculosa est actio“ stb. s itt már most az a kérdés, mi volt e hézagban?

Gaius a Sacramenti actio-ra térvén legkevésebbé se tartja szükségesnek arról értekezni, hogy mi e szónak „sacramentum“ a jelentése e kapcsolatban. Ezt minden római ember még az ő korában igen jól tudta. De nagy súlyt fektet arra, hogy a régi „sacramenti actio“ természetét fejtegesse, hiszen itt éppen a „legis actio“-kat tárgyalja, tehát meg kell mondania, milyen volt az az „actio“, a melyben a különben ismert „sacramentum“ szerepelt mint lényeges tényező. Itt aztán leglényegesebbnek találja, hogy ez az *actio* a „periculosa actio“-k sorába tartozik. A súlypont tehát az „actio“-val járó „periculum“-ra esik. és Gaius az ő kedvenc szokása szerint mint gyakorlati jogász nem elvont elméleti értelmezéssel, hanem hasonlattal kívánja megértetni, milyen az a „periculum“, a melylyel a „sacramenti actio“ jár. Felveszi az „actio certae creditae pecuniae“-t, s azt mondja: „eaque actio perinde periculosa erat atque h. t. p. e. a. c. c. p.“ Vajjon ez a szó „perinde“ nem azt teszi-e: „éppen olyan módon“? Azt biz' a! Ha úgy, keressük a hasonlat kifejtését.

„Actio certae creditae pecuniae — periculosa est — propter sponsionem, qua periclitaretur reus etc. et restipulationem, qua periclitatur actor etc.“. Ez tehát Gaius szavai szerint az a „periculum“, a melylyel az „actio certae creditae pecuniae“ jár mind a két peres félre nézve, és a mely onnan származik, mivel a perendtartás ez *actio* formaságai közé kötelezőleg sorozta a „sponsio“-t és „restipulatio“-t. A vesztes fél elvesztette a pertárgyával együtt a „sponsio“-ban vagy „restipulatio“-ban kikötött összeget, éppen úgy mint a hogy a „sacramenti actio“-ban: „qui victus erat falsi, summam sacramenti

praestabat poenae nomine“. Nem hiányzik hát a hasonlat teljes voltára semmi, csak annak a formai oknak a megnevezése, a mely a „sacramenti actio“-ban a „periculum“-ot teremtette, és meg vagyok győződve, hogy ez állott a hézagban, még pedig hihetőleg e szókkal: „olim ex lege XII. tab.“

E szerint én így olvasom az egész helyet:

S. a. g. e. a, d. q. e. r. u. a. a. l. e. n. e., d. h. s. a.; eaque actio perinde periculosa erat olim ex lege XII tabularum, atque hoc tempore periculosa est actio certae creditae pecuniae, propter sponsonem et restipulationem nam qui victus erat falsi, summam sacramenti praestabat poenae nomine etc.

Se technikai, se nyelvészeti, se értelmezési szempontból nem eshetik ez olvasás kifogás alá; a „falsi“ áthelyezése — ha ugyan áthelyezésnek lehet nevezni — nem eshetik kritika szempontjából komoly kifogás alá. Csak egy szempont marad. Tán a jogász szempontjából lehet megtámadni és tán megdönteni is. Én jogász nem vagyok. Mindazonáltal reménylem, hogy hozzátvetésem megállhat legalább addig, a míg jobbat, találóbbat, kifogástalanabbat nem tudnak helyébe tenni.

Finály.

Az erdélyi Muzem-egylet közgyűlése 1878. márczius 6-án

A) Elnöki megnyitó.

Tisztelt közgyűlés!

A mint minden szervezet csak úgy él, ha kellő munkásságot fejt ki, úgy a muzeum-egylet is fentartását és ha van — haladását is, az egylet szervei munkásságának köszönheti. A sikernek minden neme a módszer kitünőségétől függ, s ha az egylet szellemi és anyagi erejének felhasználását úgy irányozza, hogy nem csak életét, hanem előhaladását is biztosítja, úgy módszere helyesnek bizonyul. A mult évben tartott közgyűlés a szakosztályok helyreállításával az egylet szellemi életére nézve felette fontos újítást fogadott el, hogy ez mily eredményre fog vezetni azt, működésük alig kezdődvén el, megítélni nem lehet, de azon reményt a kezdet biztosan táplálhatja, miszerint a módszer az adott körülményekben és az alig elégséges anyagi segélyvel hatását nem tévesztendi.

Ha nemzetünk minden tudományos egylete kiaknázza a talajt, melyre ültetve van; az eszmét, melyért szülemlett, ha fejlesztve tehetségeit új és új módokat és eszközöket nyújt a tu-